नवमीवर्ज्यानामयुजां षष्ठ्याश्च वैवस्वती यमी ऋषिका। यमः। षष्ठीवर्ज्यानां युजां नवम्याश्च वैवस्वतो यमः ऋषिः। यमी। त्रिष्टुप्, १३ विराड्स्थाना

ओ चित्सखायं सख्या ववृत्यां तिरः पुरू चिदर्णवं जगन्वान्।
पितुर्नपातमा दधीत वेधा अधि क्षमि प्रतरं दीध्यानः॥ १०.०१०.०१

यम उपरमे। नियमाधिदैवतं पापप्रेरकबुद्धिवशीकरणाधिदैवतं पापप्रेरकबुद्ध्युपरमकारकाधिदैवतमिति कारणेन यमस्य यम इति नाम। तस्य सोदर्यास्तस्य सोदरीति कारणेनैव यमीति नाम। पापप्रेरकबुद्धिशक्तिप्रतीकभूता यमी तद्वशीकरणतदुपरमतन्निवारकबुद्धिशक्तिप्रतीकं यमं स्वसोदरं वदति। पुरु- प्रभूतम्। अर्णवं तिरः- चित्तसमुद्रस्य अन्धकारभागम्। जगन्वान्- अहं गतवती। पापप्रेरकबुद्धिशक्तिश्चित्तसमुद्रस्यान्धकार एवास्ति। सखायम्- सोदरत्वात्सखायं यमम्। पापोपरमाधिदैवतं वशिनम्। अथवा नियमाधिदैवतम्। सख्याय- मैथुनाय। ववृत्याम्- वृणोमि। पापप्रेरकबुद्धिशक्तिः पापनिवारकबुद्धिशक्तिः उभे आत्मनः सञ्जाते। मत्तः स्मृतिर्ज्ञानमपोहनमिति गीतासु यथा। तस्मात्ते सोदर्यौ। तयोः प्रतीकौ यमौ सोदरौ। सोदरमैथुनशब्देन सर्वाणि पापान्यत्र निर्दिष्टानि। क्षमि अधि- भूम्याम्। प्रतरम्- प्रकृष्टमनुष्यजननम्। दीध्यानः- ध्यायन्। वेधाः- विधिः। पितुर्नपातम्- वंशकरमपत्यम्। आ दधीत- त्वया मयि दधातु। पापचोदकबुद्धिशक्तिः यत्किमपि कारणं दर्शयित्वा पापाय प्रचोदयति। अत्र प्रथमं विधिमेव कारणं वदति। विधिना पापे विवशत्वेन प्रवृत्तिर्भूयादित्युपदिशति ॥१ ॥

न ते सखा सख्यं वष्ट्येतत्सलक्ष्मा यद्विषुरूपा भवाति।
महस्पुत्रासो असुरस्य वीरा दिवो धर्तार उर्विया परि ख्यन्॥ १०.०१०.०२

यमीं पापप्रेरकबुद्धिशक्तिप्रतीकभूतां यमस्तद्वशीकरणतदुपरमतन्निवारकबुद्धिशक्तिप्रतीको वदति- सखा- त्वत्सोदरः सन्। ते- त्वया। एतत्- इदम्। सख्यम्- मैथुनम्। न वष्टि- न कामये। सलक्ष्मा- समानयोनित्वलक्षणा। विषुरूपा- विषमरूपा मैथुनानर्हा। भवाति- असि। असुरस्य-

प्राणदस्य मुख्यप्राणस्य प्रजापतेः। महः- हिरण्यगर्भस्य महत्तत्त्वप्रतीकस्य। पुत्रासः- तनयाः। वीराः। दिवः- स्वर्गस्य। धर्तारः- धारकाः। उर्वियाः- विस्तृताः शिष्टाः। परि ख्यन्- परिचक्षते। न कर्तव्यमिति मामुपदिशन्ति। प्रत्यक्षतोऽनुमानतः शास्त्रतश्च सोदरमैथुनं पापम्। रोगा भवन्ति सोदरमैथुनेनेति प्रत्यक्षतो हेयं सोदरमैथुनम्। बलात्कृत्य बुभुक्षुभ्यो दुष्टेभ्यो महिळाः पितृसोदरादिबन्धुभिरेव रक्षिता भवन्ति। त एव बलात्कारं न कुर्युरिति कारणेन विश्वासयोग्याश्च। तस्मादेव तैरेकस्मिन् गृह एव सहवासो महिळानां सुखाय भवति। तेषां मर्यादा भिन्ना चेत् स्त्रीणां महापदेव भवति। एवमनुमानतः सोदरमैथुनं पापमिति सिद्धम्। अनेन सूक्तेन शास्त्रतश्चैतन्महत्पापमिति सिद्धम्॥२॥

उशन्ति घा ते अमृतास एतदेकस्य चित्त्यजसं मर्त्यस्य।
नि ते मनो मनसि धाय्यस्मे जन्युः पतिस्तन्व१मा विविश्याः॥ १०.०१०.०३

अथ यत्किमप्यन्यकारणमेकं पापप्रवृत्तये वदति पापप्रेरकबुद्धिशक्तिप्रतीकभूता यमी । एकस्य- गुणैस्तेजसा वैभवेनाद्वितीयस्य। मर्त्यस्य- मनुष्यस्य भवतः। त्यजसम्- बहुभ्यो निषिद्धं बहुभिस्त्यक्तव्यमेतन्मैथुनम्। ते- अमी। अमृतासः- देवाः। उशन्ति- कामयन्ते। विधातृविधानमिति कारणेनापेक्षन्ते। अथवा यद्यपि बहूनां पापं निषिद्धं तथापि तेजीयसां एतादृशपापानि न निषिद्धानि भवन्ति। तपसा तेजसा पापं जीर्णयितुं शक्तास्ते। अनेन कारणेन तवास्मिन् पापे प्रवृत्तौ देवानां संमतिरनुमतिश्च भवतीति भावः। ते- तव। मनः- चित्तम्। अस्मे- मम। मनसि- चित्ते। नि धायि- निधीयताम्। जन्युः- सुखजनयिता सन्। पतिः- मम भर्ता सन्। तन्वम्- मच्छरीरम्। आ विविश्याः- मैथुनाय आविश॥३॥

न यत्पुरा चकृमा कद्ध नूनमृता वदन्तो अनृतं रपेम।
गन्धर्वो अप्स्वप्या च योषा सा नो नाभिः परमं जामि तन्नौ॥ १०.०१०.०४

पापोपरतिप्रतीको यम उत्तरं ददाति- न यत्पुरा चकृम- पुरा यन्नास्माभिः कृतं तदिदानीमपि न कुर्मः। कद्ध- कदा खलु। ऋता वदन्तः- सत्यसन्धा वयम्। अनृतम्- मिथ्याम्। रपेम- वदेम। अप्सु-

जीवोदकधारासु। गन्धर्वः- किरणधारकः सूर्य आत्मा आवयोर्जनकः। अप्या च योषा- जीवोदकधारा नारी। सा- प्रकृतिः। नो नाभिः- अस्मदाधारभूता। तत्। नौः- आवाम्। परमम्- श्रेष्ठम्। जामि- बान्धव्यम्। पापबुद्धिः पापनिवारकबुद्धिरुभे च आत्मनः संभूते। मूलशक्तिधारामयप्रकृत्यां संभूते। कुलीनत्वकारणेन बन्धुत्त्वकारणेन च मैथुनमावयोर्निषिद्धमिति भावः। अनेन मन्त्रेण तेजीयसां पापकरणमपि प्रत्याख्यातम्। ॥४॥

गर्भे नु नौ जनिता दम्पती कर्देवस्त्वष्टा सविता विश्वरूपः।
नकिरस्य प्र मिनन्ति व्रतानि वेद नावस्य पृथिवी उत द्यौः॥ १०.०१०.०५

यमी यमं वदति- जनिता- स्रष्टा। त्वष्टा- अस्मत्तनूकर्ता। विश्वरूपः। देवः सविता- सूर्यः। नौ- आवाम्। गर्भे नु- गर्भ एव। दंपती। कः- अकरोत्। अस्य- एतस्य सवितुः। व्रतानि- नियतयः। नकिः प्र मिनन्ति- न नश्यन्ति। नौ- आवयोः। अस्य- एतं मैथुनविधिरहस्यम्। पृथिवी द्यौः- द्यावापृथिव्यौ। वेद- जानीतः। पापचोदकबुद्धिशक्तिः मर्त्यं यस्मिन् पापे प्रवर्तयितुमिच्छति स एव देवसंमतो धर्म इति पुनः पुनः कथयति ॥५॥

को अस्य वेद प्रथमस्याह्नः क ईं ददर्श क इह प्र वोचत्।
बृहन्मित्रस्य वरुणस्य धाम कदु ब्रव आहनो वीच्या नॄन्॥ १०.०१०.०६

पापनिवारकबुद्धिप्रतीकेन यमेनायमधर्म इति निर्धारिते अधर्मकरणे को दोष इति विवक्षायां वदति पापप्रचोदकबुद्धिशक्तिर्यमी- अस्य प्रथमस्याह्नः- प्रथमदिवसमैथुनरहस्यम्। अभिनवमैथुनरहस्यमिति भावः। को वेद- को जानाति। कोपि देवो न जानातीति भावः। कः। ईम्- एतत्। ददर्श- पश्यति। कः। इह- अत्र। प्र वोचत्- साक्षी सन् वदति। कोपि देवो न साक्षी सन् वदतीति भावः। नॄन्- मनुष्यान्। वीच्या- नियमस्मारकचित्तवृत्तितरङ्गेण। आहन्तः- हिंसक हे यम। मित्रस्य वरुणस्य बृहत् धाम- अपराधविषये नीतिनिर्णायकस्य ऋताधिदैवतस्य वरुणस्य तत्सहकारिमित्रस्य स्थानविषये। कत् ब्रवः- किं वा ब्रवीषि। मित्रावरुणौ कमपि न दण्डं दत्त इति भावः। देवतानां पुण्यपापाख्यकर्मफलदानमेवासत्यमिति येन केनापि प्रकारेण पापे प्रवर्तयितुं कथयति सा ॥६॥

यमस्य मा यम्यं१ काम आगन्समाने योनौ सहशेय्याय।
जायेव पत्ये तन्वं रिरिच्यां वि चिद्वृहेव रथ्येव चक्रा॥ १०.०१०.०७

प्रथमं विधिप्रभावं कथयित्वा अनन्तरं तेजीयसां पापप्रवृत्तावदोषमुक्त्वा अनन्तरमयमेव धर्म इत्युक्त्वा ततो धर्माधर्मफलासत्त्वमुदित्वा एतैरविद्धस्य चालनार्थमिदानीं स्वं सुन्दरं रूपमेव तस्मै विलज्जा विवृणोति यमी पापप्रेरकबुद्धिशक्तिभूता। समने योनौ- एकस्मिन्नेव स्थाने। सहशेय्याय- सहशयनार्थम्। यमस्य। यम्यम्- यमीम्। मा- मां प्रति। कामः- मैथुनेच्छा। आगन्- आगच्छतु। पत्ये- भर्तरि। जायेव- पत्नीव। तन्वम्- शरीरम्। रिरिच्याम्- प्रकाशयेयम्। रथ्येव चक्रा- रथचक्राणीव। वृहेव- उद्यमं कुर्वः। वृहू उद्यमने ॥७॥

न तिष्ठन्ति न नि मिषन्त्येते देवानां स्पश इह ये चरन्ति।
अन्येन मदाहनो याहि तूयं तेन वि वृह रथ्येव चक्रा॥ १०.०१०.०८

यमो यमीं वदति- एते- इमे। देवानाम्। स्पशाः- चाराः। इह- अत्र। ये चरन्ति ते। न तिष्ठन्ति- न गतिनिवृत्ता भवन्ति। न निमिषन्ति- न प्रमत्ता भवन्ति। सदा धर्माधर्मौ पुण्यापुण्यानि वा साक्षिणः सन्तः पश्यन्तीति भावः। मदाहनः- हे मम दुःखयित्रि। तूयम्- क्षिप्रम्। अन्येन- अजामिना। याहि- गच्छ। तेन। रथ्येव चक्रा- रथचक्राणीव। वि वृह- दाम्पत्यार्थमुद्यमं कुरु। एवं पापोरमबुद्धिशक्तिप्रतीको यमः पौनःपुन्येन पुण्यापुण्यानां देवतासाक्षित्त्वमेव निर्धारयति। अनेन पापचिन्तनसमये पौनःपुन्येन देवतासाक्ष्यनुस्मृतिः पापविरामे साहाय्यं करोतीति सिद्धम्। ॥८॥

रात्रीभिरस्मा अहभिर्दशस्येत्सूर्यस्य चक्षुर्मुहुरुन्मिमीयात्।
दिवा पृथिव्या मिथुना सबन्धू यमीर्यमस्य बिभृयादजामि॥ १०.०१०.०९

रात्रीभिः अहभिः- अहोरात्रयोः। अस्मै- एतस्मै यमाय। दशस्येत्- कल्पितं भागं यजमानः प्रयच्छेत्। इदं पापबुद्धिनिवृत्तेः फलम्। देवानामपि पापकरणे हविषामप्राप्तिः पातश्च भवेदिति भावः। अनेन तेजीयसामपि पापकरणं निषिद्ध्यते। सूर्यस्य- सवितुः। चक्षुः। मुहुः। उन्मिमीयताम्- उदेतु। पुण्यापुण्यविषयेषु शुद्धादात्मन उपदेश आगच्छत्विति भावः। यमीः- यमी। यमस्य

अजामि- यमादन्यमबन्धुम्। बिभृयात्- पतित्त्वेन धारयतु। दिवा पृथिव्या- द्यावापृथिवीभ्याम्। सबन्धू- समानबन्धू। द्यावापृथिवीसमबन्धू। मिथुना- मैथुनेन भवताम्॥९॥

आ घा ता गच्छानुत्तरा युगानि यत्र जामयः कृणवन्नजामि।
उप बर्बृहि वृषभाय बाहुमन्यमिच्छस्व सुभगे पतिं मत्॥ १०.०१०.१०

यत्र- येषु कालेषु। जामयः- बन्धवः। अजामि- अबन्धून्। कृणवन्- मैथुनाय कुर्वन्ति। ता- ते। उत्तरा- उत्कृष्टाः। युगानि- कालाः। आगान्- आगच्छन्ति। वृषभाय- वर्षकाय भर्त्रे। बाहुम्- स्वभुजम्। उप बर्बृहि- उपबर्हणं कुरु। सुभगे- शोभनभाग्ययुक्ते। सोदरान्यवरणाख्यभाविशोभनभाग्यं द्योतयति। मत्- मदन्यम्। पतिम्- भर्तारम्। इच्छस्व- कामय॥१०॥

किं भ्रातासद्यदनाथं भवाति किमु स्वसा यन्निर्ऋतिर्निगच्छात्।
काममूता बह्वे३तद्रपामि तन्वा मे तन्वं१ सं पिपृग्धि॥ १०.०१०.११

इदानीं पापनिरोधकबुद्धिशक्तिप्रतीकं यमं पापप्रचोदकबुद्धिशक्तिप्रतीकभूता यमी स्वां प्रति दयामुत्पाद्य पातयितुमिच्छति- भ्राता- भ्रातरि सति। किम्। अनाथम्- सोदरी अनाथा। असत्- सत्तारहितेव। भवाति- भवति। किम्। स्वसा- सोदरी। निर्ऋतिः- भ्रातरि सति दुःखम्। निगच्छात्- प्राप्नोति। काममूता- काममूढा। एतत्- इदम्। बहु। रपामि- ब्रवीमि। मे- मम। तन्वा- शरीरेण। तन्वम्- तव शरीरम्। सं पिपृग्धि- संश्लेषय। एवं तस्य हृदि स्वां प्रति दयां वर्धयन्ती तया दयया कामं वर्धयितुं यतते॥११॥

न वा उ ते तन्वा तन्वं१ सं पपृच्यां पापमाहुर्यः स्वसारं निगच्छात्।
अन्येन मत्प्रमुदः कल्पयस्व न ते भ्राता सुभगे वष्ट्येतत्॥ १०.०१०.१२

तथाप्यस्यै काममदास्यन्नेव पापोपरमाधिदेवता यमो गायति- ते- तव। तन्वा- शरीरेण। तन्वम्- मम शरीरम्। न संपपृच्याम्- न संपर्चयामि। यः स्वसारं निगच्छात्- सोदरिमैथुनम्। पापम्। आहुः- वदन्ति। मदन्येन। प्रमुदः- मैथुनजन्यसुखानि। कल्पयस्व- कुरु। सुभगे- मम

शोभनपैतृकभागयुक्ते मम सोदरि। ते- तव। भ्राता- सोदरः। एतत्- इदं मैथुनम्। न वष्टि- न कामयते ॥१२॥

ब॒तो ब॑तासि यम॒ नैव ते॒ मनो॒ हृद॑यं चाविदाम।
अ॒न्या किल॒ त्वां क॒क्ष्ये॑व यु॒क्तं परि॑ ष्वजाते॒ लिबु॑जेव वृ॒क्षम्॥ १०.०१०.१३

यमी यमं वदति- बतः- दुर्बलः। बत- हन्त। असि- भवसि। एवं पापप्रचोदकबुद्धिशक्तिप्रतीकभूता यमी यमस्य स्थैर्याख्यगुणं दौर्बल्यमिति कथयित्वा परिहसति। पापप्रेरणायायमेको मार्गः। परैः सुरापाने चोदितोपि यः स्थिरमतिर्भवति तं यथा अधीरो दुर्बल इति कथयित्वा दुष्टाः सुरापाने चोदयन्ति भुजिष्या यथा स्वात्मन्यसक्तं पौरुषरहितमिति परिहसन्ति तथा। इदानीमप्यविचालितं यमं प्रति सा क्रुद्धा सती वदति- यम। ते- तव। मनः- चित्तम्। हृदयम्- भावम्। न चाविदाम- न जानीम एव। कक्ष्येव युक्तम्- रज्जुरिवाश्वम्। लिबुजेव वृक्षम्- लतेव तरुम्। अन्या- मदन्या। त्वाम्। परि ष्वजाते- परिष्वक्तुमिच्छति। तस्मादेव त्वमेवं वदसि ॥१३॥

अ॒न्यमू॒ षु त्वं य॑म्य॒न्य उ॒ त्वां परि॑ ष्वजाते॒ लिबु॑जेव वृ॒क्षम्।
तस्य॑ वा॒ त्वं मन॑ इ॒च्छा स वा॒ तवाधा॑ कृणुष्व सं॒विदं॒ सुभ॑द्राम्॥ १०.०१०.१४

स्वसोदर्याः स्वपत्नीविषयेर्ष्यानर्था। यमस्य भाविपत्नीविषयेर्ष्यां यम्याः परिहरन् वदति यमः- यमि। त्वम्। अन्यम्- मदन्यम्। सु- सुष्ठु। परिष्वज। लिबुजेव वृक्षम्- लतेव तरुम्। त्वाम्। अन्यः- मदन्यः। परि ष्वजाते- परिष्वजतु। त्वम्। तस्य। मनः- चित्तम्। इच्छ- कामय। सः- असौ च। तव- तव चित्तमिच्छतु। अध- अनन्तरम्। सुभद्राम्- शोभनाम्। संविदम्- प्रज्ञाम्। कृणुष्व- कुरु। एवमुपासकस्य पापप्रचोदकबुद्धिशक्तिभूतां यमीं पापनिरोधकबुद्धिशक्तिभूतो यमः जयति ॥१४॥